

RÓWIEŚNICZY KONTEKST UŻYWANIA ŚRODKÓW ODURZAJĄCYCH OD DORASTANIA DO WCZESNEJ DOROSŁOŚCI*

Ewa Sępień

Zakład Psychologii Klinicznej
Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

PEER GROUP CONTEXT OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCE USE FROM ADOLESCENCE TO EARLY ADULTHOOD

ABSTRACT –The aim of this study was to elucidate the question whether opinions on the “peers – narcotics” relationship tend to be stable over the period from adolescence to early adulthood, and whether the perception of this relationship is linked to own experiences with drugs among young adults.

Analyses were made on the basis of data obtained from 316 persons of 23 – 28 years of age, who 8 or 9 years earlier (as high school students) participated in a primary study in which the “You and Health” questionnaire was used. In the follow-up study a modified version (“You and Health 2”) of this questionnaire was applied.

The results revealed that: 1) there is a link between perceived prevalence of drug use and the degree of peer approval of such activity in the period of adolescence and early adulthood; 2) there is a link between own experiences with drugs and the perceived prevalence of their use and the degree of their approval by peers in the period of adolescence and early adulthood; 3) young adults significantly more often are users themselves if drugs were popular in their closest peer groups from the time of adolescence. “Growing out” of experimenting with drugs is most common among those, who did not see the approval for and prevalence of such experiments among their friends in adolescence, and do not see it now.

Key words: peer group, drugs, adolescents, young adults.

WSTĘP

Młodzi ludzie sięgają po środki psychoaktywne z rozmaitych powodów. W literaturze (1,3,4,10) jednak podkreśla się, że pierwsze próby używania różnych substancji mają zazwyczaj miejsce w grupie rówieśniczej, często za namową bardziej „doświadczonych” przyjaciół (2,6,9.). Na przykład wyniki badań z 1996 roku młodzieży z pierwszych klas warszawskich szkół ponadpodstawowych pokazały m.in., że ponad

* Opracowanie powstało w ramach realizacji grantu PARPA nr ALC-5 /2001 i badań statutowych -nr tematu 22 – realizowanych w Zakładzie Psychologii Klinicznej IPiN.

34% badanych uczestniczyło w spotkaniach towarzyskich, podczas których używano narkotyków, a blisko 16% spośród nich przyznało, że co najmniej jeden raz użyło narkotyku w ciągu roku poprzedzającego badania (11). Ważnym i często bezpośrednim powodem pierwszych kontaktów ze środkami psychoaktywnymi jest po prostu ciekawość nowych doznań, a także przekonanie o ich wpływie na polepszenie nastroju, sprawności intelektualnej i fizycznej itp. Te pierwsze eksperymenty ze środkami uzależniającymi mogą mieć także „uzasadnienie” w specyficie okresu dorastania (13,14). Wtedy właśnie najintensywniej ujawniane są dążenia do „udowodnienia” samemu sobie swojej dorosłości i wartości, sprawdzenia własnych możliwości i odwagi, a przede wszystkim do pokazania się otoczeniu jako już osoba niezależna od autorytetu dorosłych (szczególnie rodziców), ich zakazów i nakazów itp. (4,6,13).

Środowisko rówieśnicze jest niekwestionowanym, istotnym kontekstem rozwoju w okresie dorastania; stanowi dla młodzieży ważne źródło wzmocnień i weryfikacji dla kształtującego się obrazu własnej osoby; samooceny, systemu wartości, poczucia własnej skuteczności itp. (6,8,9,10). Kontakty z rówieśnikami spostrzeganymi jako najbardziej podobna część otoczenia społecznego pozwalają czuć się rozumianym, dostarczają poczucia przynależności, stwarzają odniesienia dla identyfikacji w zakresie różnych aspektów psychospołecznego funkcjonowania. Poszukiwanie własnej tożsamości wśród rówieśników oznacza podporządkowanie się normom i kontroli ze strony tej grupy społecznej. Oddziaływanie grupy dokonuje się dzięki mechanizmowi, który zawiera się, mówiąc w skrócie, w następującej regule adresowanej do członków grupy: „potrzebujesz nas, w nas masz oparcie, pod warunkiem, że jesteś podobny do nas”. Można więc przypuszczać, że charakterystyczne dla dorastających pierwsze doświadczenia z różnymi środkami psychoaktywnymi, w tym – z narkotykami, pojawiają się także dla zdobycia akceptacji bądź imponowania w grupie rówieśniczej. Jeżeli zaś w kręgu bliskich znajomych używanie środków odurzających jest popularne i akceptowane, wzory a czasem i presja otoczenia, szczególnie w kontekście rozrywkowo-rekreacyjnym, sprawnościowym, zaangażowania emocjonalnego, mogą nie tylko sprzyjać pierwszym eksperymentom w tym zakresie, ale także przyczynić się do kontynuacji używania, a nawet w dalszej perspektywie, utrwalenia nawyku sięgania po narkotyki.

Dane z badań pokazują, że wśród ogółu młodych ludzi są zarówno takie osoby, które nigdy nie próbowały narkotyków, jak i te, których kontakty kończą się na swojej inicjacji w tym zakresie (2,3,15). Być może wiąże się to z właściwościami nie tylko poszczególnych osób ale także „klimatem”, z panującą krócej lub dłużej modą w danym kręgu towarzyskim. Prawdopodobne jest zatem, że młody człowiek wchodząc w dorosłe życie „wyrasta” nie tylko z problemów dorastania, ale także z grupy rówieśniczej tego okresu skoncentrowanej m.in. na przeciwstawianiu się dorosłemu światu. Jednak istnieją także osoby, dla których pierwsze doświadczenia z narkotykami nie pozostają jedynymi; są kontynuowane z różną intensywnością. Czy ma w tym udział (obok innych ważnych czynników) najbliższe otoczenie zarówno to z minionego okresu życia, jak i to, które pojawia się w związku z nową sytuacją życiową?

Dane epidemiologiczne wskazują na znaczny wzrost konsumpcji różnych środków psychoaktywnych wśród młodego pokolenia i dotyczy to nie tylko nastolatków, ale także młodych dorosłych tj. osób rozpoczynających, lub stojących u progu dorosłego

życia (1, 2, 4, 15). Wczesna dorosłość jest to okres życia, w którym najczęściej kończy się etap kształcenia na poziomie szkoły średniej, podejmowane są nowe role rodzinne i zawodowe itp., zanikają pewne zakazy obyczajowe, a w sensie prawnonormatywnym osoba uznana zostaje za pełnoletnią. Bardziej zróżnicowane i dojrzałe stają się także relacje z rówieśnikami; w polu doświadczeń społecznych mogą pojawiać się grupy znajomych związane z różnymi, znacznie bardziej zróżnicowanymi niż w dorastaniu, obszarami funkcjonowania młodych dorosłych. Pojęcie „grupa rówieśnicza” jest dla tego okresu życia dużo bardziej pojemne zarówno jeśli chodzi o wiek (20-30-latki) jak i wzajemne relacje, więzi emocjonalne (np. „szef - przyjaciel”, najbliżsi koledzy z uczelni, z pracy, grono przyjaciół ze starej szkoły, itp.). W ramach kontaktów z rówieśnikami nawiązywane są bardziej stabilne związki partnerskie – stała dziewczyna/chłopak (narzeczona/y), związki małżeńskie. Na przykład pojawiający się stały partner życiowy staje się bardzo ważnym „aspektem” relacji ze środowiskiem rówieśniczym (np. problem wzajemnych akceptacji, poznawanie nowych grup towarzyskich, itp.). Mówiąc ogólnie, młody dorosły ma znacznie większe możliwości i, co ważniejsze, znacznie większą swobodę dokonywania wyboru najbliższego kręgu przyjaciół. W efekcie może wzrastać znaczenie wybranego środowiska, a szczególnie jego oddziaływanie na styl życia, dążenia i aspiracje młodych ludzi. Istotne wydaje się więc to, jak spostrzegany jest krąg najbliższych przyjaciół; jakie obowiązują w nim wzory zachowań, wartości, postawy. Czy rola grupy w podejmowaniu zachowań ryzykownych dla zdrowia i rozwoju jest w dorosłości podobna do tej, jaką miała w dorastaniu? Oczywiście może być i tak, że grono przyjaciół w sensie konkretnych osób pozostaje w znacznej części niezmienione, ale nawet w takiej sytuacji preferowany w grupie „sposób na życie” może ulegać większym lub mniejszym modyfikacjom w porównaniu do wcześniejszego etapu rozwojowego. Grupa może stać się bardziej tolerancyjna, mniej restrykcyjna wobec różnorodności, odmienności swoich członków, może wreszcie, jak już wcześniej powiedziano, zmieniać preferowany styl życia w związku ze zmianą statusu społecznego (nastolatek vs osoba dorosła).

Prezentowane opracowanie stanowi kontynuację problematyki dotyczącej psychospołecznych uwarunkowań doświadczeń ze środkami odurzającymi w okresie wczesnej dorosłości przedstawionej w poprzednim numerze „Alkoholizmu i Narkomanii” (15). Pierwsza część tych analiz dotyczyła rozwoju kontaktów z narkotykami od dorastania do wczesnej dorosłości. Materiał empiryczny uzyskany w dwukrotnym badaniu tych samych osób w odstępach kilku lat (badania pierwotne prowadzono w 1992/3 r., a katamnezy w 2001 r.) pozwalał na identyfikację pewnych czynników zwiększających ryzyko kontaktów ze środkami uzależniającymi wśród osób funkcjonujących zgodnie ze społecznymi oczekiwaniami dla płci i wieku, czyli w tzw. próbie normatywnej, w okresie życia, w którym najczęściej pojawia się inicjacja w zakresie stosowania różnych środków uzależniających (1, 13). Okres 8-9 lat pomiędzy pierwszym a powtórny badaniem uznano za wystarczający, by można było mówić o rozpoczęciu nawet przez najmłodszych badanych dorastających (wówczas piętnastolatków) nowego etapu życia, tj. wczesnej dorosłości.

Uzyskane wyniki pokazały m.in., że w okresie pomiędzy badaniem pierwotnym i powtórny blisko trzykrotnie wzrosła liczba osób, które podjęły kontakty z narkotykami. Okazało się również, że najczęściej inicjacja w tym zakresie miała miejsce po-

między 17 a 20 rokiem życia tzn. na przełomie dorastania i wczesnej dorosłości. Czynnikiem sprzyjającymi inicjacji w zakresie używania narkotyków okazały się m.in. przekonania z okresu dorastania o łatwym dostępie do narkotyków i niewielkim ich wpływie na zdrowie, a także podwyższona intensywność innych zachowań problemowych w dorastaniu (tj. zachowań aspołecznych, ryzykownych, palenia papierosów, picia alkoholu). Stwierdzono także, iż przekonanie z okresu dorastania, że rówieśnicy raczej aprobują narkotyki, a wielu spośród nich już próbowało je używać, charakteryzuje osoby, które używały środków odurzających, natomiast osoby, które nie miały takich doświadczeń, były przekonane, że wśród ich znajomych używanie narkotyków nie jest ani popularne, ani też aprobowane (15). W kontekście tych rezultatów istotne wydało się pogłębienie analiz dotyczących związku pomiędzy percepcją środowiska rówieśniczego a rozwojem doświadczeń z narkotykami.

W podjętych analizach chodziło przede wszystkim o to, by sprawdzić, czy a jeśli tak, to w jakim stopniu zmienia się rówieśniczy kontekst używania środków odurzających we wczesnej dorosłości w porównaniu do okresu dorastania. Mówiąc innymi słowami niezależnie od faktycznych zmian i zróżnicowania najbliższego otoczenia rówieśniczego (tego czy jest to to samo, czy takie samo środowisko) głównym celem obecnego studium było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie czy ocena relacji „rówieśnicy-narkotyki” ma tendencję do pewnej stabilności w okresie od dorastania do wczesnej dorosłości i co ważniejsze, czy percepcja tej relacji wiąże się z własnymi doświadczeniami młodych dorosłych w zakresie używania narkotyków.

Prezentowane analizy miały zatem odpowiedzieć na następujące pytania:

- 1) Czy istnieje związek pomiędzy oceną rozpowszechnienia używania narkotyków i aprobaty dla nich wśród rówieśników z okresu dorastania i wczesnej dorosłości?
- 2) Czy istnieje związek pomiędzy własnymi doświadczeniami z używaniem narkotyków a percepcją ich rozpowszechnienia i aprobaty używania w gronie przyjaciół z okresu dorastania i wczesnej dorosłości?
- 3) Czy a jeśli tak, to które z wymienionych właściwości percepcji środowiska rówieśniczego różnicują doświadczenia z narkotykami młodych dorosłych?

MATERIAŁ I METODA

Osoby badane

Podstawą analiz były dane uzyskane od 316 osób, które 8-9 lat temu brały udział w badaniu pierwotnym jako uczniowie szkół średnich i wówczas wyrazili zgodę na powtórne badanie podając swoje dane personalne, a obecnie odszukani, ponownie wzięli udział w badaniu. Wśród tych osób znalazło się 159 mężczyzn i 157 kobiet, obecnie w wieku 23-28 lat, uczących się (najczęściej studia wyższe), pracujących bądź też łączących naukę z pracą zawodową. Wśród badanych pojawiły się także osoby bezrobotne. Większość badanych pomiędzy pierwszym a drugim badaniem zdobyła co najmniej średnie wykształcenie, a prawie 22% posiada już wykształcenie wyższe. Tylko ok. 9% badanych nie posiada matury. Okazało się także, iż ponad 70% deklaruje posiadanie stałego partnera, a część z nich (37%) zmieniło stan cywilny.

Narzędzia badawcze

W badaniach pierwotnych używany był kwestionariusz „TY i ZDROWIE” (5), który jest polską adaptacją kwestionariusza R. Jessora, J. Donovana, F. Costy pt.: „Health Behavior Questionnaire” (7) W badaniu katamnetycznym wykorzystano nową wersję kwestionariusza „TY i ZDROWIE 2” (12) przystosowaną do potrzeb powtórnego badania i uwzględniającą zmienioną sytuację życiową badanych. W wersji dla młodych dorosłych pojawiły się np. pytania dotyczące różnych aspektów funkcjonowania w związku partnerskim. Obie wersje kwestionariusza, obejmujące różne dziedziny życia (np. aktywność szkolna, relacje społeczne, zdrowie) i przekonań badanych (np. samoocena, samopoczucie, optymizm życiowy itp.), pozwoliły także charakteryzować kontakty z narkotykami¹ i przekonania dotyczące narkotyków zarówno w dorastaniu, jak i we wczesnej dorosłości. Większość pytań była zaopatrzona w odpowiedzi do wyboru (z wyjątkiem np. wieku inicjacji, który badani sami wpisywali). Pytania wykorzystane w analizach prezentowanych w tym opracowaniu dotyczyły :

- doświadczeń związanych z używaniem narkotyków w okresie wczesnej dorosłości, tzn. czy badany(a) kiedykolwiek próbował używać, a jeśli tak to jak często robił to w ciągu ostatnich 6 miesięcy poprzedzających badanie;
- percepcji rozpowszechnienia („...jak wielu spośród przyjaciół używa...”) używania narkotyków wśród rówieśników – *model przyjaciół* – w dorastaniu (dane z pierwotnego badania -1') i we wczesnej dorosłości (dane z powtórnego badania -2');
- percepcji aprobaty rówieśników dla używania narkotyków („...jak odnosi się większość przyjaciół do tego, że ktoś używa...”) – *aprobatą przyjaciół* – w dorastaniu (1') i wczesnej dorosłości (2');
- częstości używania narkotyków przez obecnego partnera (dziewczyny/ chłopca, żony/ męża) – *model partnera* - (2')
- postrzegana aprobaty partnera dla używania narkotyków – *aprobatą partnera* - (2')

WYNIKI

Pierwsze pytanie dotyczyło związku pomiędzy percepcją rozpowszechnienia i aprobaty dla używania narkotyków w środowisku rówieśniczym z okresu dorastania i wczesnej dorosłości. Wyniki analizy zestawiono w tabeli nr 1.

Dane zawarte w tabeli nr 1 pokazują przede wszystkim, że i w dorastaniu i we wczesnej dorosłości przekonanie badanych o rozpowszechnieniu używania narkotyków (model przyjaciół) i poziom aprobaty dla nich (aprobatą przyjaciół) wykazały bardzo wysoką pozytywną korelację. Można powiedzieć, że te dwie oceny dotyczące relacji „rówieśnicy a narkotyki” są ze sobą znacząco powiązane niezależnie od okresu rozwojowego. Ten rezultat raczej nie zaskakuje: jest naturalne, że używanie wiąże się z aprobatą, a nieużywanie z dezaprobatą – przynajmniej z pozycji obserwatora.

¹ W kwestionariuszu określone najczęściej „trawa” – marihuana i/ albo inne środki odurzające – jako najbardziej popularne i znane młodzieży w pierwotnym badaniu. Także w innych badaniach marihuana jest uznawana jako najczęściej stosowany narkotyk (2, 11). Wśród pytań o kontakty z narkotykami było także pytanie odnoszące się do wielu różnych substancji wymienionych z nazwy, w którym badana osoba podawała czy próbowała tego środka, a jeśli tak, to ile razy.

TABELA 1

Matryca korelacji (tau-Kendalla) pomiędzy zmiennymi dotyczącymi percepcji rozpowszechnienia używania narkotyków (*model*) i aprobaty wobec nich (*aprobata*) w środowisku rówieśniczym z okresu dorastania (1') i wczesnej dorosłości (2').

Zmienna	1' Model przyjaciół	1' Aprobata przyjaciół	2' Model przyjaciół	2' Aprobata przyjaciół	2' Model partnera	2' Aprobata partnera
1' Model przyjaciół						
1' Aprobata przyjaciół	,545** n=308					
2' Model przyjaciół	,149** n=312	,156** n=312				
2' Aprobata przyjaciół	,206** n=312	,216** n=312	,549** n=312			
2' Model partnera	,206** n=237	,210** n=237	,376** n=237	,277** n=238		
2' Aprobata partnera	,247** n=238	,241** n=238	,395** n=238	,418** n=239	,344** n=237	

** $p < ,001$

1' – badanie pierwotne w dorastaniu; 2' – badanie powtórne – wczesna dorosłość

Wyniki pokazują również, że wyrażone w badaniu pierwotnym przekonania badanych co do rozpowszechnienia używania środków odurzających, jak i spostrzegany poziom aprobaty dla ich stosowania wśród rówieśników, są istotnie statystycznie skorelowane z ich ocenami w tym zakresie po upływie 8-9 lat. Tak więc, przynajmniej w badanej próbie, przekonania co do narkotyków w życiu najbliższego otoczenia rówieśniczego odznaczają się istotną stabilnością w czasie. Może to oznaczać, że osoby przebywające już w dorastaniu w środowisku „biorącym” dalej przebywają w takim (lub tym samym) otoczeniu, ale są i osoby, które i wcześniej, i obecnie spostrzegają grono swoich przyjaciół jako „wolne” od narkotyków. Co więcej spostrzegana aprobatą dla narkotyków obecnego partnera (dziewczyny /chłopca, męża/ żony) oraz częstość, z jaką partner używa narkotyków, jest także istotnie statystycznie skorelowana z przekonaniem dotyczącym szerszego grona przyjaciół zarówno z tymi z dorastania, jak i aktualnymi. Tak więc, pojawiająca się w życiu młodych dorosłych bliska osoba jest najczęściej podobna lub przynajmniej nie wyróżnia się od grona bliskich przyjaciół pod względem kontaktów z narkotykami. Można zatem przypuszczać, że mamy tu do czynienia ze swoistą transmisją wzorów rówieśniczych (dobrych i złych z punktu widzenia np. zdrowia) z dorastania do wczesnej dorosłości.

Dalsze wyniki pokazują, że to, jak spostrzegane jest środowisko rówieśnicze, wiąże się także z własnymi doświadczeniami z używaniem narkotyków.

TABELA 2

Współczynniki korelacji (tau-Kendalla) pomiędzy badanymi aspektami percepcji środowiska rówieśniczego a posiadaniem doświadczeń z narkotykami (*nigdy; jeden raz; kilka razy*) i częstością ich spożywania we wczesnej dorosłości.

Zmienne	2' Posiadane doświadczenia z narkotykami	2' Częstość używania narkotyków
1' Model przyjaciół	,239** n=306	,076 n=121
1' Aprobata przyjaciół	,246** n=306	,076 n=121
2' Model przyjaciół	,446** n=306	388** n=122
2' Aprobata przyjaciół	,426** n=306	,356** n=121
2' Model partnera	,211** n=234	,301** n=92
2' Aprobata partnera	,230** n=235	,277** n=94

** $p < ,001$

1' – badanie pierwotne w dorastaniu; 2' – badanie powtórne – wczesna dorosłość

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują, że jeżeli weźmiemy pod uwagę posiadane przez badanych doświadczenia w zakresie używania narkotyków w ciągu całego życia (tylko raz, kilka razy) lub ich brak, to okazuje się, że taki podział badanych wiąże się istotnie z wszystkimi badanymi aspektami percepcji środowiska rówieśniczego. Oznacza to, że osoby, które nie próbowały narkotyków, są przekonane, że większość ich znajomych, w tym również najbliższa spośród nich osoba, także ich nie używa i raczej ma do nich negatywny stosunek, a osoby będące po inicjacji (niezależnie od tego, kiedy się ona dokonała i jakie były jej konsekwencje dla dalszego używania) częściej widziały swoich przyjaciół jako „biorących” i aprobujących „branie”. Warto podkreślić, że obecne deklaracje badanych co do posiadania lub nieposiadania doświadczeń z narkotykami są istotnie skorelowane z przekonaniem co do rówieśniczego modelu używania i aprobaty dla używania ujawnionego jeszcze w dorastaniu. Jednak najsilniejszy związek wystąpił pomiędzy własnymi doświadczeniami a oceną rozpowszechnienia i aprobaty dla narkotyków w obecnym kręgu rówieśniczym.

Jeżeli jednak wziąć pod uwagę częstość używania narkotyków w okresie 6 miesięcy poprzedzających powtórne badanie u osób, które przyznały, że w ogóle miały już

jakieś doświadczenia w tym zakresie (dane tylko osób po inicjacji; N=121), to okazało się, że obecna częstość używania narkotyków nie wiąże się już z percepcją postaw i używania przez rówieśników z okresu dorastania (korelacje nieistotne statystycznie). Natomiast można zaobserwować wysoką istotną statystycznie korelację pomiędzy częstością używania narkotyków przez młodych dorosłych, a tym co w tym zakresie obserwują wśród grona przyjaciół, a także jak bardzo zaangażowany w narkotyki jest partner. Tak więc, dla częstości zażywania środków odurzających przez młodych dorosłych ma znaczenie przede wszystkim aktualny kontekst rówieśniczy. Dalsza analiza pozwoliła dokładniej scharakteryzować ten związek.

Kolejne pytanie dotyczyło kwestii zróżnicowania częstości używania narkotyków we wczesnej dorosłości ze względu na spostrzegany model i aprobatę w najbliższym otoczeniu rówieśniczym. Wśród osób, które miały już jakieś doświadczenia z używaniem narkotyków wyodrębniono trzy grupy: w pierwszej znalazły się osoby, które w ciągu 6 miesięcy poprzedzających badanie nie używały narkotyków (n=92), w drugiej – osoby, które w tym czasie spożywały narkotyki nie więcej niż 1-3 razy (n=16), a w trzeciej – osoby używające narkotyki co najmniej raz w miesiącu w ostatnim półroczu (n=14). Uzyskane rezultaty zestawiono w tabeli 3.

TABELA 3

Właściwości percepcji środowiska rówieśniczego a częstość używania narkotyków w okresie 6 miesięcy poprzedzających badanie we wczesnej dorosłości.

W analizie (jednoczynnikowa analiza wariancji; Anova, SPSS) uwzględniono tylko osoby będące po inicjacji w zakresie używania narkotyków.

zmienne	Średni wskaźnik dla osób, które w ciągu ostatnich 6 miesięcy:			F
	nie używały	używały 1-3 razy	używały co najmniej raz w miesiącu	
<i>➤Rówieśnicy - dorastanie</i>				
Model	2,70 ^a	3,38 ^b	2,84 ^{ab}	2,66 [†]
Aprobata używania	2,71 ^a	3,38 ^b	2,85 ^{ab}	2,66 [†]
<i>➤Rówieśnicy- dorosłość</i>				
Model	1,50 ^a	1,88 ^a	2,50 ^b	19,17***
Aprobata używania	1,79 ^a	2,13 ^b	2,73 ^b	11,63***
<i>➤Partner - dorosłość</i>				
Model	1,09 ^a	1,20 ^{ab}	1,50 ^b	6,57**
aprobata używania	2,50 ^a	2,80 ^{ab}	3,29 ^b	5,72**

Ogólna istotność zróżnicowania pomiędzy wskaźnikami dla każdej zmiennej: *** p< 0,001;

** p<0,01; †p<0,07.

Indeksy a i b odnoszą się do porównań parami średnich wskaźników w obrębie każdej zmiennej: średnie oznaczone różnymi indeksami różnią się istotnie statystycznie na poziomie p< 0,05.

Dane zawarte w tabeli 3 pokazują przede wszystkim, że na częstość używania narkotyków oddziałują ciągle jeszcze, choć w niewielkim stopniu, przekonania z okresu dorastania dotyczące popularności narkotyków wśród rówieśników (istotność zróżnicowania na poziomie trendu ; $p < .07$). Można powiedzieć, że w dorosłości osoby, które raczej nie używają środków odurzających (a przynajmniej nie robiły tego w ostatnim półroczu poprzedzającym badanie), w dorastaniu spostrzegały swoje środowisko rówieśnicze jako mniej „zaangażowane” w narkotyki niż osoby, które obecnie używają je (aczkolwiek z różną intensywnością). Zróżnicowanie częstości własnego używania narkotyków z obecną oceną środowiska rówieśniczego pod względem i rozpowszechnienia i aprobaty dla używania środków odurzających jest już zupełnie wyraźne. Osoby, które używają narkotyki (co najmniej raz w miesiącu, a więc z pewną regularnością), takie wzory spostrzegają wśród swoich przyjaciół znacznie częściej niż osoby, które co prawda miały już jakieś doświadczenia z narkotykami, ale ostatnio ich nie stosowały. Podobnie, znacznie więcej aprobaty dla narkotyków w gronie przyjaciół dostrzegają osoby, które same je stosują. Wyniki pokazują także, że partnerzy osób używających narkotyki częściej je używają i bardziej je akceptują niż partnerzy osób obecnie nieodurzających się. Można powiedzieć, że osoby używające narkotyki z pewną regularnością istotnie różnią się od pozostałych badanych postrzeganym modelem i aprobatą używania wśród najbliższego otoczenia.

PODSUMOWANIE

Przedstawione wyniki pokazały przede wszystkim, że w odniesieniu do badanej grupy osób możemy mówić o swoistej transmisji rówieśniczych wzorów dotyczących narkotyków z dorastania do wczesnej dorosłości. Być może jest to „tylko” problem percepcji (ocen badanych mało precyzyjnych, z tendencją do generalizacji) w ten sposób racjonalizujących swoje używanie („bo wszyscy biorą”) bądź nieużywanie („moi przyjaciele nie używają”), a nie rzeczywistego stanu rzeczy. Jednak biorąc pod uwagę, że oceny dotyczące rówieśników są istotnie powiązane z ocenami dotyczącymi osoby szczególnej, wyróżnionej – partnera(ki) – spośród grona rówieśniczego, może pośrednio jest to sygnał utrwalania się pewnych przekonań z doświadczeń społecznych (w tym wypadku doboru przyjaciół) z dorastania i poszukiwania podobnych doświadczeń w późniejszym okresie życia. Co więcej, pewne właściwości grupy rówieśniczej (w przypadku prowadzonych analiz – ocena relacji „rówieśnicy-narkotyki”) powielane z dorastania do dorosłości mogą rzutować na wybór partnera życiowego, tak by „spełniał” preferowane wymagania, upodobania co do np. używania środków uzależniających.

W świetle rezultatów wyraźnie wykazujących związek pomiędzy tym, jak spostrzegany jest stosunek do narkotyków i powszechność ich używania wśród najbliższego otoczenia rówieśniczego a własnymi doświadczeniami z używaniem narkotyków oraz zgodności co do częstości używania i aprobaty narkotyków pomiędzy bliskimi sobie osobami (w związkach partnerskich), ta stabilność ocen ma szczególne znaczenie. Po pierwsze można przypuszczać, że z młodzieżowych eksperymentów z narkotykami „wyrastają” przede wszystkim osoby, które wśród przyjaciół nie dostrzegały i obecnie nie dostrzegają ani aprobaty, ani powszechnego używania. Po drugie,

w odniesieniu do osób używających środki odurzające, szczególnie tych, których pierwsze doświadczenia w tym zakresie pochodzą już z dorastania, taka ciągłość wzorów w połączeniu z własnymi doświadczeniami może stanowić całkiem realne zagrożenie utrwalenia nawyku stosowania narkotyków, a nawet uzależnienia od nich. W konsekwencji może także w istotny sposób utrudniać próby zaprzestania ich używania. Możemy tu mieć bowiem do czynienia z podwójną zależnością (w sensie psychologicznym, a być może, w skrajnych sytuacjach, z rzeczywistym uzależnieniem): od grupy stosującej narkotyki i samych narkotyków.

W kontekście znaczącego wzrostu rozpowszechnienia używania narkotyków (np. w badanej próbie z 12,1% w dorastaniu do 38,7% po 8-9 latach), oraz tego, że w świadomości społecznej nie są już czymś absolutnie negatywnym, a ich odbiór zaczyna być podobny do innych używek, szczególnie do alkoholu (15) stwierdzone prawidłowości stanowią dość ważny sygnał dla oddziaływań zarówno profilaktycznych, jak i rehabilitacyjnych. Mianowicie, chodziłoby o to, żeby w oddziaływaniach tych uwzględniać specyficzne dla jednostki jej najbliższe otoczenie rówieśnicze. Na przykład w ogólnych programach edukacyjno-profilaktycznych adresowanych zazwyczaj ogólnie do młodzieży powinny znaleźć się takie elementy lub specyficzne oddziaływania, obejmujące swoim zakresem małe grupy towarzyskie, „paczki”, konkretne kręgi przyjaciół, w których być może łatwiej byłoby bądź podtrzymywać, bądź też kreować modę na „niebranie”.

WNIOSKI

Na podstawie przedstawionych wyników można stwierdzić, że:

1. istnieje związek pomiędzy oceną rozpowszechnienia używania narkotyków i aprobaty dla nich wśród rówieśników z okresu dorastania i wczesnej dorosłości;
2. istnieje związek pomiędzy własnymi doświadczeniami z używaniem narkotyków a percepcją ich rozpowszechnienia i aprobaty używania w gronie przyjaciół z okresu dorastania i wczesnej dorosłości;
3. młodzi dorośli znacznie częściej używają narkotyki wtedy, gdy już od dorastania narkotyki były popularne w ich najbliższym otoczeniu rówieśniczym, a większą szansę porzucenia młodzieżowych eksperymentów z narkotykami mają przede wszystkim osoby, które wśród przyjaciół nie dostrzegały i obecnie nie dostrzegają ani aprobaty, ani powszechnego używania.

STRESZCZENIE

Głównym celem obecnego studium było poszukiwanie odpowiedzi na pytania o to, czy ocena relacji „rówieśnicy-narkotyki” ma tendencję do pewnej stabilności w okresie od dorastania do wczesnej dorosłości i czy percepcja tej relacji wiąże się z własnymi doświadczeniami młodych dorosłych w zakresie używania narkotyków.

Analizy prowadzono w oparciu o dane pozyskane od 316 osób w wieku 23-28 lat, które 8-9 lat wcześniej (jako uczniowie szkół średnich brały udział w badaniu pierwotnym prowadzonym przy pomocy kwestionariusza „Ty i Zdrowie”. W badaniu

katamnesticznym wykorzystano zmodyfikowaną wersję tego samego kwestionariusza („Ty i Zdrowie” 2)

Uzyskane wyniki pokazały m.in., że istnieje związek pomiędzy oceną rozpowszechnienia używania narkotyków i aprobaty dla nich wśród rówieśników z okresu dorastania i wczesnej dorosłości; 2) istnieje związek pomiędzy własnymi doświadczeniami z używaniem narkotyków a percepcją ich rozpowszechnienia i aprobaty używania w gronie przyjaciół z okresu dorastania i wczesnej dorosłości; 3) młodzi dorośli znacznie częściej używają narkotyki wtedy, gdy już od dorastania narkotyki były popularne w ich najbliższym otoczeniu rówieśniczym. Z młodzieżowych eksperymentów z narkotykami „wyrastają” przede wszystkim osoby, które wśród przyjaciół nie dostrzegały i obecnie nie dostrzegają ani aprobaty, ani powszechnego używania.

Słowa kluczowe: grupa rówieśnicza, narkotyki, dorastanie, wczesna dorosłość.

PIŚMIENNICTWO

1. Annual Report on the State Drug Problem in the European Union (1997) European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction, Lisbona
2. Bobrowski, K., Okulicz-Kozaryn, K. (1999): *Używanie substancji psychoaktywnych przez uczniów liceów ogólnokształcących w gminie Warszawa-Centrum*. Alkoholizm i Narkomania, 4(37); 579-598.
3. Centrum Badania Opinii Społecznej (1996): *Młodzież a używki*. Komunikat z badań.
4. Fatyga, B., Fluderska, G., i in. (2000): *Społeczny świat drugiego elementarza*. Warszawa: Fundacja ETOH.
5. Frączek, A., Stępień, E. (1991): Kwestionariusz „Ty i Zdrowie”. Warszawa: IpiN.
6. Jacob, T., Leonard, K. (1996): *Wpływ rodziny i rówieśników na nadużywanie alkoholu w okresie dorastania*. W: R.Zucker, G. Boyd, J.Howard (red.) Powstawanie problemów alkoholowych. Biologiczne, psychospołeczne i socjologiczne czynniki ryzyka uzależnienia od alkoholu.
7. Jessor, R., Donovan, J.E., Costa, F.M.(1989): *Health Behavior Questionnaire*. Colorado Univ.,University Press.
8. Jessor, R., Donovan, J.E., Costa, F.M. (1991): *Beyond Adolescence: Problem Behaviors and Young Adult Development*. Cambridge University Press.
9. Maxwell, J. (1994) *Dzieci, alkohol, narkotyki*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
10. Newcomb, M. (1996): *Rodzina i rówieśnicy a nadużywanie alkoholu w wieku dojrzewania: teoretyczny schemat badań nad różnorodnością przyczyn, mechanizmów i skutków*. W: R.Zucker, G. Boyd, J.Howard (red.) Powstawanie problemów alkoholowych. Biologiczne, psychospołeczne i socjologiczne czynniki ryzyka uzależnienia od alkoholu.
11. Ostaszewski, K. (1998): *Zmiany w używaniu przez młodzież substancji psychoaktywnych*. Badania mokotowskie. Alkoholizm i Narkomania, 1 (30); 41-55.
12. Stępień, E. (1999) Kwestionariusz „Ty i Zdrowie” 2. Warszawa: IpiN.

13. Stępień E. (1999): *Charakterystyka porównawcza kontaktów z alkoholem młodzieży polskiej i włoskiej*. Alkoholizm i Narkomania. 1/34; 65-79.
14. Stępień E. (2001): *Doświadczenia i przekonania związane z alkoholem z okresu dorastania a intensywność picia alkoholu przez młodych dorosłych. Badania katamnesticzne*. Alkoholizm i Narkomania, Tom 14, Nr 2 ; 289-300.
15. Stępień E. (2001): *Czynniki ryzyka kontaktów z narkotykami w okresie od dorastania do wczesnej dorosłości (Badania katamnesticzne)* Alkoholizm i Narkomania, Tom 14, Nr 3; 407-419.